

**ELS CONTACTES CONSONÀNTICS EN BALEAR.
DESCRIPCIÓ I ANÀLISI**

Tesi doctoral presentada per
CLÀUDIA PONS MOLL
per optar al títol de doctora en Filologia Catalana

Direcció:
MARIA ROSA LLORET ROMAÑACH (UB) i JOAQUIM VIAPLANA LLEONART (UB)

Programa de Doctorat:
Descripció lingüística i variació (bienni 1998-2000)

Departament de Filologia Catalana
Universitat de Barcelona
Barcelona, maig del 2004

7. CONCLUSIONS

En aquest punt es reprenen, a manera de conclusió, els objectius i les hipòtesis principals que han guiat la confecció del treball. Així mateix, es destaquen les aportacions més rellevants d'aquesta tesi —que se situen sobretot en el marc de l'anàlisi lingüística de les dades— i es revisen críticament els aspectes que es consideren més conflictius i que, per tant, es deixen oberts per a futures investigacions.

En aquest estudi s'ha ofert una descripció dels processos fonològics ocasionats pels contactes de consonants en balear —els quals s'han classificat en funció del tipus de canvi que impliquen— i se n'han investigat els principals condicionants.

Els processos fonològics objecte d'estudi han estat l'assimilació regressiva de lloc d'articulació, l'africació de sibilants, l'assimilació regressiva de mode (i de lloc) d'articulació, el rotacisme, la dissimilació de mode d'articulació, la fusió, l'escissió i la semivocalització de palatals, la despalatalització, la simplificació consonàntica i la inserció vocàlica.

El tipus de modificació segmental que implica cadascun d'aquests processos ha permès establir una tipologia general de canvis: els processos que signifiquen un canvi en la qualitat segmental, els quals admeten una subclassificació entre els processos que impliquen un canvi en el lloc d'articulació i els processos que impliquen un canvi en el mode d'articulació; els processos que signifiquen un canvi en la qualitat i la quantitat segmental; i, finalment, els processos que signifiquen un canvi en la quantitat segmental.

D'entre els condicionants que determinen les resolucions dels contactes consonàntics en balear, s'han mostrat especialment rellevants, tal com es preveia en els punts inicials del treball, la varietat dialectal de què es tracta, la naturalesa de les consonants implicades, el domini fonològic i morfològic d'aplicació i la posició sil·làbica dels sons involucrats. El registre i el tempo de parla també han estat prou decisius en les resolucions d'aquests contactes, especialment en els subdialectes eivissenc i menorquí i, en menor mesura, en el subdialecte mallorquí.

Pel que fa a la variació condicionada per la varietat dialectal, s'ha constatat que les principals diferències s'estableixen entre el mallorquí i el menorquí, d'una banda, i l'eivissenc, d'una altra. La intensitat de fenòmens fònics dels subdialectes mallorquí i

menorquí, en efecte, contrasta amb l'escassetat de fenòmens del subdialecte eivissenc, que es mostra més proper a altres varietats del català, com ara el central. No obstant això, també s'han detectat diferències importants entre els subdialectes mallorquí i menorquí, especialment en els contactes de més de dues consonants i en els contactes en què la primera consonant és palatal. El menorquí se situa, sovint, a mig camí entre el caràcter innovador del mallorquí i el caràcter més conservador de l'eivissenc.

Quant a la variació motivada per la naturalesa de les consonants, s'han detectat asimetries notables en funció del lloc i, sobretot, en funció del mode d'articulació de les consonants implicades. Situats en el marc del subdialecte eivissenc, per exemple, s'ha registrat un desequilibri important entre les consonants labials i dorsals, que es resisteixen als diferents processos assimilatoris, i les consonants coronals, que són susceptibles d'experimentar una varietat més àmplia de processos (veg., en aquest sentit, el § 6.1.1.1, dedicat a l'assimilació regressiva de lloc d'articulació, o el § 6.1.2.2, dedicat a l'assimilació regressiva de mode d'articulació). Com s'ha argumentat en diferents punts del treball, les diferències en els requeriments articulatoris d'aquests tipus de consonants justifiquen aquest comportament divergent. Aquesta asimetria en funció del lloc d'articulació de les consonants involucrades es desdibuixa en mallorquí i menorquí. En aquestes varietats, no obstant això, les consonants palatals presenten una forta resistència a perdre les seves característiques originals, la qual cosa es tradueix en l'aplicació de tot un conjunt de processos que, per bé que impliquen un canvi, permeten conservar algunes d'aquestes característiques originals (veg. el § 6.2.1). Els desequilibris més importants, però, vénen determinats pel mode d'articulació de les consonants involucrades, especialment pel mode d'articulació de la consonant situada en primera posició. Les consonants sibilants, les consonants líquides i, en menor mesura, les consonants nasals presenten, sense cap mena de dubte, una major resistència als processos fonològics, ja siguin de tipus assimilatori o d'altra mena. Entre altres factors, la major perceptibilitat d'aquest tipus de consonants, en relació amb les oclusives i les fricatives no sibilants, les fa més reticents al canvi (veg., en aquest sentit, el § 6.1.1.1, en què s'estudia l'assimilació regressiva de lloc d'articulació, el § 6.1.2.2, en què es tracta l'assimilació regressiva de mode d'articulació, o el § 6.3.1, en què es tracta la simplificació consonàntica).

Pel que fa a la variació condicionada pel domini d'aplicació, s'han registrat, també, diferències importants. Sovint les estratègies desencadenades per fer front a un mateix problema, com ara el contacte de dues sibilants o el contacte entre una consonant

palatal i una altra consonant, són diferents en funció del nivell d'aplicació (veg., a tall d'exemple, el § 6.1.2.4 i el § 6.2.1, en què es tracten els contactes de sibilants i els processos que afecten les consonants palatals, respectivament).

Quant a la variació condicionada per la posició sil·làbica que ocupen els sons implicats, també s'ha detectat una asimetria molt evident entre les consonants que es troben en la posició de coda i les consonants que es troben en la posició d'obertura. Els indicis acústics que informen sobre les característiques de les consonants són més perceptibles quan es troben situades davant d'una vocal —i, doncs, generalment en la posició d'obertura— que no pas quan es troben situades en posició final de mot o davant de consonant heterosil·làbica —i, doncs, en la posició de coda. Aquesta circumstància determina el caràcter regressiu de bona part dels fenòmens estudiats, i troba la seva màxima expressió en el subdialecte menorquí, en què l'assimilació regressiva de lloc d'articulació només opera quan la segona consonant del grup es troba en la posició d'obertura sil·làbica (veg. el § 6.1.1.1).

Els processos i els condicionants estudiats en aquest treball s'han formalitzat a partir de les eines de què disposa la teoria de l'optimitat, en la versió de la teoria de la correspondència (McCarthy & Prince 1995a). S'ha comprovat que la teoria de l'optimitat és capaç de donar compte, d'una forma natural i explicativa, de la complexitat i la diversitat de fenòmens fònics que caracteritzen les varietats dialectals balears.

Per donar raó dels processos fonològics que operen en les varietats estudiades, s'han invocat tot un conjunt de restriccions de marcatge, és a dir, aquelles restriccions que advoquen per les estructures menys marcades —o, si es vol, més freqüents— des d'un punt de vista interlingüístic i que es justifiquen per condicionaments de tipus articulatori, acústic i perceptual. Aquestes restriccions, que en última instància responen a la noció de «facilitat fonètica», han servit per articular l'entramat de processos fonològics estudiats. En el § 6.1.1.1.2, a tall d'exemple, s'argumenta que la restricció COMP(PA), la qual requereix que els grups de consonants adjacents comparteixin el lloc d'articulació, és la responsable del procés d'assimilació de lloc d'articulació que opera en les tres varietats analitzades. En el § 6.1.2.1.2 i en el § 6.1.2.2.2, semblantment, s'argüeix que la restricció SONICITAT INTERSIL·LÀBICA, la qual determina que els grups de consonants heterosil·làbiques adjacents tinguin el mateix grau de sonicitat o un grau de sonicitat decreixent, és la responsable del procés d'africació que afecta les

consonants sibilants precedides d'oclusiva heterosil·làbica, en mallorquí i menorquí, i del procés d'assimilació regressiva de mode d'articulació que opera, amb graus diferents, en els tres subdialectes objecte d'estudi. Petites variacions d'aquesta mateixa restricció també han servit per explicar altres canvis en el mode d'articulació, com ara el rotacisme del subdialecte mallorquí. En el § 6.1.2.4.2, s'argumenta com la restricció *[sib][sib], que prohibeix les seqüències de sibilants adjacents, és responsable no solament del procés de dissimilació de mode d'articulació dels subdialectes mallorquí i menorquí, sinó també dels processos d'elisió i de fusió que operen en el subdialecte civissenc i del procés d'escissió que opera en algunes varietats del menorquí.

Aquestes i altres restriccions de marcatge invocades en diferents punts del treball veuen reduït el seu marge d'actuació a causa de l'activitat de les restriccions de fidelitat, és a dir, aquelles restriccions que procuren la preservació de les característiques de les formes subjacents, en benefici de la capacitat distintiva dels segments, i, doncs, de la «claredat lingüística».

En aquest treball, s'ha constatat com la teoria de l'optimitat permet capturar, de manera satisfactòria, la incidència que tenen els condicionants esmentats més amunt en les resolucions dels contactes consonàntics estudiats.

Les diferències entre varietats dialectals s'han formalitzat a partir d'una diferent jerarquització de les mateixes restriccions de marcatge i de fidelitat. En aquest sentit, el caràcter més conservador que s'atribuïa al subdialecte civissenc es tradueix en una jerarquia en què, de forma general, les restriccions de fidelitat ocupen un nivell jeràrquic superior que les restriccions de marcatge. En els subdialectes mallorquí i menorquí, en què els processos fonològics es despleguen amb més intensitat, en canvi, són les restriccions de marcatge les que solen adquirir un paper predominant. La teoria de l'optimitat ha permès capturar, també, les petites diferències que s'estableixen entre varietats d'un mateix subdialecte, circumstància que s'assoleix mitjançant subtils modificacions en les jerarquies (veg., per exemple, el § 6.1.2.4, dedicat als contactes de sibilants).

La variació condicionada per la naturalesa de les consonants implicades s'ha justificat, d'una banda, per l'activitat de les restriccions de marcatge contextual i les restriccions de marcatge absolutes que militen en contra de determinades configuracions i combinacions segmentals, i, d'una altra banda, per l'activitat de les restriccions de fidelitat que garanteixen la preservació de les propietats que caracteritzen els segments subjacents. La restricció SONICITAT INTERSIL·LÀBICA, a tall d'exemple, desafavoreix

aquells contactes intersil·làbics amb una sonicitat creixent, situació que es resol amb un procés d'assimilació regressiva de mode d'articulació. Les restriccions *FRICATIVA-DORSAL o *LATERAL-Dorsal, per posar un altre exemple, impedeixen que l'assimilació regressiva de lloc d'articulació operi quan una lateral o una fricativa precedeixen una consonant velar. Les restriccions de fidelitat específiques que advoquen per la preservació de determinats trets, d'altra banda, permeten capturar la resistència de determinades consonants a experimentar processos. D'aquesta manera, les asimetries que es plantegen en funció de la naturalesa de les consonants involucrades tenen una incidència explícita i directa en l'anàlisi.

La variació condicionada per la posició sil·làbica que ocupen els sons s'ha formalitzat recorrent a les restriccions de fidelitat posicional, les quals asseguren el manteniment de les propietats dels segments situats en posicions perceptualment prominents, com és la posició d'obertura sil·làbica. Aquestes restriccions, situades al capdamunt de les jerarquies, garanteixen el caràcter generalment regressiu dels fenòmens estudiats.

La variació condicionada pel domini fonològic o morfològic ha estat més difícil de capturar en un marc no derivacional com és la teoria de l'optimitat, ja que l'aplicació de diferents processos en funció del nivell d'aplicació dona lloc a situacions d'opacitat. Per resoldre aquests tipus de problemes relacionats amb l'opacitat, ha estat especialment decisiu el model dels paradigmes òptims, al qual s'ha recorregut en diferents punts del treball (veg., en aquest sentit, el § 6.1.2.4.2, dedicat a l'anàlisi dels contactes de sibilants). Altres situacions d'opacitat —no vinculades amb els nivells fonològics— s'han resolt, de forma satisfactòria, recorrent al marcatge comparatiu (veg. el § 6.2.1.1.3, dedicat a l'escissió de les nasals palatals) i a la teoria de la correspondència transderivacional (veg. el § 6.1.2.4.2 i el § 6.2.1.1.3).

La teoria de l'optimitat també ha permès donar compte de situacions d'opcionalitat estructural, d'aquells casos en què en el marc del mateix subdialecte són possibles dos processos diferents: tal com s'ha comprovat en el § 6.1.2.4, la manca de jerarquitització entre dues restriccions que estan en conflicte, és a dir, entre dues restriccions que ordenades una respecte de l'altra donen lloc a resultats diferents, permet explicar que dos candidats estructuralment diferents surtin elegits com a òptims.

En els punts inicials del treball, es remarcava que la complexitat de processos desencadenats en balear convertien aquest dialecte en un marc empíric idoni per validar

les capacitats explicatives del model, per donar evidència a favor d'un determinat tractament enfront d'altres en els casos en què el model preveu més d'una possibilitat d'anàlisi i, finalment, per matisar i ampliar algunes de les premisses del model teòric.

Per tot el que s'ha apuntat en els paràgrafs anteriors, sembla que la flexibilitat i el potencial explicatiu del model teòric és inqüestionable i que s'adapta còmodament a les situacions en què es registra variació. Ara bé, en alguns casos, ha calgut, tal com es preveia de bon principi, matisar i ampliar alguns dels mecanismes del model, fet desitjable sobretot tenint en compte que es tracta d'un model encara en desenvolupament.

Bona part d'aquestes matisacions ha afectat les premisses i les assumpcions establertes en la teoria de la correspondència estàndard, concretament aquelles que fan referència a les restriccions de fidelitat que regulen els canvis segmentals (McCarthy & Prince 1995a).

Per formalitzar els processos de simplificació consonàntica, ha estat imprescindible introduir restriccions de fidelitat específiques que advoquen per la conservació dels segments en funció de la seva naturalesa. D'aquesta manera, per exemple, s'ha pogut capturar la resistència que presenten les consonants nasals en mallorquí —o la resistència que presenten les consonants sibilants en menorquí— a l'elisió, en detriment de la preservació d'altres consonants i en detriment, també, d'altres restriccions de fidelitat i de marcatge. Les restriccions de fidelitat previstes en la teoria de la correspondència estàndard són insuficients per explicar aquesta mena de comportaments.

Per explicar el procés de simplificació de grups consonàntics finals en menorquí i eivissenc, també ha calgut recórrer a restriccions de fidelitat que advoquen per la preservació dels segments que contrasten amb segments adjacents pel que fa a un determinat tret. Aquestes restriccions, que tenen una justificació funcional al darrere, han permès donar compte, d'una manera poc ortodoxa però intuïtiva, d'un dels processos potser més debatuts en els estudis de fonologia generativa catalana: la simplificació de grups consonàntics finals.

Per donar compte dels processos d'escissió que afecten les consonants palatals en mallorquí i menorquí, ha calgut modificar la definició de la restricció de fidelitat estàndard IDENT(Trets) —segons la qual els segments en correspondència han de tenir la mateixa especificació per a un determinat tret— per una restricció de fidelitat menys restrictiva, segons la qual si un segment de la forma subjacent té dos corresponents en la

forma superficial almenys un d'aquests corresponents ha de tenir la mateixa especificació que el segment present en la forma superficial. Aquesta matisació és imprescindible si es vol donar compte d'aquells processos en què les relacions entre formes subjacents i formes superficials no són biunívokes, com és el cas de l'escissió.

Per donar compte dels processos de fusió i de simplificació que ocorren en eivissenc quan entren en contacte dues consonants sibilants, ha calgut ampliar la tipologia de restriccions de fidelitat posicional. En aquests casos, en efecte, la referència a les posicions sil·làbiques s'ha mostrat insuficient i ha calgut recórrer a restriccions de fidelitat posicional que posen de manifest la major prominència de determinats constituents morfològics —com ara els radicals— respecte d'altres constituents —com ara els afixos— i de determinades posicions del mot —com ara la posició inicial de mot—, respecte d'altres posicions —com ara la posició final de mot.

En el § 4.2.1.9 s'ha fet referència a la controvèrsia generada al voltant de la naturalesa dels trets en el marc de la teoria de la correspondència (McCarthy & Prince 1995a). Alguns autors consideren que els trets han de ser considerats atributs dels segments; i així ho han de reflectir les restriccions de fidelitat que hi fan referència. D'altres, en canvi, interpreten que els trets són entitats, i reivindiquen la independència dels trets en relació amb els segments; per això, proposen restriccions de fidelitat específiques per als trets. L'estudi dels processos fonològics del balear, que en la majoria dels casos impliquen canvis de trets, ha permès ratificar l'eficàcia de la primera aproximació, és a dir, aquella que interpreta els trets com a atributs dels segments.

Altres matisacions han afectat components més específics del model, com és el cas del model dels paradigmes òptims (McCarthy 2001), el qual dóna compte de les relacions de fidelitat que s'estableixen entre formes del mateix paradigma flexiu. En estudiar el procés de simplificació de grups consonàntics finals en eivissenc, per exemple, ha calgut establir subparadigmes —amb les restriccions corresponents— en funció del tipus de flexió nominal (de gènere i de nombre) i s'ha pogut capturar, així, la major connexió entre les formes relacionades per nombre respecte de les formes relacionades per gènere, pel que fa a la simplificació consonàntica.

Finalment, un darrer tipus de matisacions ha afectat assumpcions no relacionades intrínsecament amb el model teòric adoptat. En el capítol dedicat a l'assimilació regressiva de mode d'articulació (veg. el § 6.1.2.2), en què es proposa una anàlisi basada en les distàncies de sonicitat permeses entre consonants heterosil·làbiques adjacents, ha calgut modificar lleugerament l'escala de sonicitat. Aquesta modificació

—en part conflictiva però fonamentada interlingüísticament— no solament ha permès explicar de forma satisfactòria el procés d'assimilació regressiva de mode d'articulació, sinó també els processos d'escissió i d'inserció vocàlica estudiats en aquest treball.